

PILLIPAI

Poll-ni Pillipai-Yambuma Pepá Topa Sirim Bukele

Poll-ni Pepá Ili Topa Sirimeliinga Ung-Pulu Mare

Poll molupa tirim mele ung-pulu mare kene yu-ni pepá topa sirim-manga ung-pulu mare kene buk-gomú 682 molemú.

Poll ka-lkuna pepa kene pepá ili topa sirim (1:13-14). ‘Ka-lkuna pepa kene kolea Epesas, Pillipai, Kollosi yambumanga pepáma topa, yi Pillimon-nga pepále topa sirim.’ niku piliilimili. Ka-lku télenje, naa piliilimulu akiliinga-pe yambu mare-ni piliiku kene ‘Rom molupa kene pepáma turum.’ niku piliilimili (Liipa Mundurum Yima 28:14-31).

Poll ui-pulu-pulu kolea-auli Pillipai urum temanele Liipa Mundurum Yima 16:8-15 molemú. Pepále aima penga mele turum. Pillipai akili Masedonia propinj akuna lirim kolea-auli te. Kambanima-ni méle-taropu-kongun akuna aima tiring. Rom-yambu pulele akuna muluring, Juda-yambu aima koltale muluring.

Pillipai-yambuma-kene buni te pípili Poll-ni pepá ili naa turum. Ung mare nirim akuma i-sipa mele: Ung Te: Krais piliili Pillipai-yambuma-ni ku-moni mare ‘Poll-ni kongun telemále liipu tapunjamili.’ niku, siku munduringeliinga enini-kene “Angke” nirim (1:5, 4:10-19). Ung Te: ‘Krais-nga yambuma molemeláliinga mindili nolemele akili numanu tondulu pupili molku, keli toku mini-wale naa munduku numanu siku molangi.’ nirim (1:27-30, 4:4-7). Ung Te: ‘Bi naa mululi yambuma mele molku, anju-yandu táka-niku yambumanga ungma piliiku numanu tiluna pupili molangi.’ nirim (2:1-11, 4:2-5). (Pulu Yili-ni makó topa “Pui.” nimba mana-mania liipa mundurum yi-nuim Krais Yesos akiliinga ung auli aima tondulu te 2:5-11 molemú, akili aima kanui.) Ung Te: ‘Timoti kene Epapodaitas-sele unglí kene numanu siku “Wasie tapú-topu molamili.” niangi.’ nirim (2:19-30). Ung Te: ‘Yi mare eni-kene molku ung-mani mare gólu toku siringmanga ungma piliiku naa liai.’ nirim (kolomong-auli 3).

Ya ung-pulele pora nikem.

Kolomong-Auli 1-4 Kraiŋ-nga Pillipai-Yambuma Poll-Kene Tapú-Toku Muluringeliinga Poll Aima Numanu Sirim Ungele

1:1-2 Poll-ni Pepále Tombandu Pulu Monjupa Turum Ungma

1 ¹Na Poll kene Timoti olsu, Kraiŋ Yesos-nga kongun kendemande tinjili yisele-ni

Eni Pulu Yili-nga yambu kake tɪlima kolea-auli Pillipai molemelema pepá ili topu sikembulu. Eni ung piliili yambuma kene, eninga tápu-yima kene, Kraiŋ-nga yambumanga kongun tinjili yima kene, eni pali pepá ili topu sikembulu.

²Oliunga Lapa Pulu Yili kene Auli Yesos Kraiŋ-seleni eni we kondu kolkulu, ‘Eni numanu waengu nipili táka-niku molangi.’ niangli.

1:3-11 Poll-ni Pulu Yili-ndu “Angke” Nirim Ung Te

³Na-ni eni taki-taki numanale-ni piliipu kene nanga Pulu Yili-kene “Angke” niliu. ⁴⁻⁵Na-ni temani-kaiéle pulu monjupu eni topu sirindu kene kepe, yandupa-yandupa kongun kanili telii kene kepe, eni na liiku tapunjuring mele yandupa ekupu kepe liiku tapunjulemeláliinga Pulu Yili-kene popu topu ung nimbu eninga mawa tenjimbundu numanu sipu mawa tenjiliu. ⁶Na-ni piliipu kene, ‘Pulu Yili-ni eninga numanuna kongun pulu monjupa tirim kongun kaiéle telsiliipa pupa mindi molupa, Kraiŋ Yesos yandu omba oliu liimba enaliinga kongun kanili tepa pora simba.’ nimbu tondulu mundupu piliiliu.

⁷Nanga numanale-ni eni piliipu andupu moliáliinga na eni pali numanuna piliiliu mele kapula piliiliu. Na ka-lkuna peliu kene kepe, temani-kaiéle topu sipu “Yu aima sika temanele yambuma aima piliiku liangi.” nilsiliipu andurundu kene kepe, eni na liiku tapunjulemele-na na kene eni kene oliu Pulu Yili-ni we kondu kolupa liipa tapunjilimú. ⁸“Kraiŋ Yesos-ni eni kondu kolupa numanu monjulemú mele na-ni aku-sipu eni kondu kolupu numanu monjupu waka kolupu moliu.” niker akili sika niker. Pulu Yili-ni ung nilkanje na-ni “Sika nikem.” nilkako.

⁹⁻¹⁰Na-ni Pulu Yili-kene popu topu eninga mawa tenjiliu mele i-sipa: “‘Eni ulu kis kaíma piliiku apuruku konjuku kene ulu kaíma mindi piliiku liiku teangi.’ nimbu eni [Pulu Yili kene Kraiŋ kene elsengla yambuma kene] numanu monjulemele mele aima olandupa-olandupa numanu monjuku mololsiliiku puku, eninga piliipa kungnjúlíma kene ulu kis kaíma apuruli ulu-pulele kene eninga numanumanga pepa peka lepa mindi pupili niku numanu monjuku molangi.” nimbu Pulu Yili-kene mawa tenjiliu. ‘Aku-siku mulungí kene Kraiŋ alsupa ombá enale

wendu ombá kene eni numanu kake tipili molku yu kanupa kaí piliilimú ulu-puluma mindi eninga numanumanga pípili molku, ¹¹ Yesos Krais-ni eni-kene tapú-topa molupa liipa tapunjilimáliinga yu kanupa sumbi-nili uluma nimba piliilimú uluma mindi teku mulungí. Eni aku-siku teku molungéle-ni Pulu Yili-nga bili paka tonjuku yu kape ningí.' nimbu aku-sipu Pulu Yili-kene eninga mawa tenjiliu.

1:12-30 Poll Ka-Lkuna Pirim Ulele-ni Temani-Kaiéle Liipa Tapunjulimú Ungele

¹² Angmene, na-kene ulu buni wendu um akili-ni temani-kaiéle pipi naa símu. Na ka siring ka-lkuna peliu ulele-ni temani-kaiéle tepa tondulu mundunjulimú. ¹³ Akiliinga, Rom-Gapman-Yi Aima Auli Kumbina Sisale-nga lkuli nokolemele ami-yima kene we-yambuma pali 'Na Krais-nga kongunale tenjiliáliinga ka siring ka-lkuna peliu.' niku kanolemele. ¹⁴ Na ka-lkuna peliáliinga nanga anginipili pulele-ni kanuku kene 'Auliele-ni oliu sika liipa tapunjumba.' niku piliiku numanu tondulu pupili ['Yambuma-ni oliu mindili síngi lem ulu te mólu.' niku] Pulu Yili-nga ungele mundu-mong naa teku tondulu munduku niku silsiliiku andolemele.

¹⁵ Sika yi mare-ni [na kolea puleliinga andupu ungele nimbu sirindeliinga yambu pulele ung kanili piliiku liilimele mele] kanuku kis piliiku kene 'Poll-nga bili mania pupili. Oliunga bima ola mulupili.' niku Krais-nga temanele toku silimele akiliinga-pe mare-ni numanu kaí pípili ['Krais-nga bili ola mulupili.' niku] Krais-nga temanele toku silimele. ¹⁶ Na-ni 'temani-kaiéle yu aima sika.' nilsiliipu andoliáliinga ka-lkuna peliu mele kanuku kene na numanu monjulemeláliinga Krais-nga temanele toku silimele; ¹⁷ akiliinga-pe yi mare-ni numanu sumbi-sipa naa pípili eninga bili 'ola pípili.' niku Krais-nga temanele toku silimele. 'Na ka-lkuna peliu kene buni mare olandupa samili.' niku aku telemele. ¹⁸⁻¹⁹ Akiliinga-pe 'Na mindili nambu.' niku aku telemele mele ulu te pelemúye? Enini numanu kaí pípili temanele toku silimele mola numanu sumbi-sipa naa pípili temanele toku silimele akili ulu te mólu. Enini pali Krais-nga temanele yambuma toku silimeláliinga na aima numanu sipu moliu.

**1:18-26 Poll Ka-Lkuna Pepa Kene "Na Kulundu Lem Mola
Mulundu Lem Krais-Kene Wasie Molembulu Mele Molombulú."**

Nirim Ung Te (ka-lku ungele 1:12-30 pali)

[Numanu sipu molombáliinga ulu te pelemúko.] Na piliipu kene, 'Na ka-lkuna pepu mindili noliu kene eni Pulu Yili-kene popu toku nanga niku mawa tenjilimelaliinga kepe, Yesos Krais-nga Minéle yu na-kene molupa na liipa tapunjilimáliinga kepe, ulu i-selenga na kapula molumbu.' nimbu piliipu kene numanu sipu moliu mele molumbu. ²⁰ 'Na-ni teambu.'

nimbu piliikeralé i-sipa mele: ‘Na teliu mele kepe moliiu mele kepe akiliinga pipili naa kolupu Krais-nga kumbi-kerina angiliimbu kene aima kapula.’ nimbu yunga kongunale tondulu mundupu teliu. ‘Molumbu kene kepe mola kolumbu kene kepe nanga kangiele-ni Krais-nga bili paka tunjurundu tonjuliu mele aku-sipu tonjambu.’ nimbu aku teliu. ²¹Na kona moliiu kene Krais nanga numanuna molemú, wasie tapú-topu molembulu akili kapulako; kolupu kene molumbu mele aima ola-kilia. ²²Ma-koleana we mulundu lem na-ni nanga kongun kaí we lelemále manda tembu. Akiliinga kolumbale kene kona molombale kene ulu kanuselenga te tembu mele na piliipu sundupu lu liiliu.

²³Na numanu tale pelemú. Ma-koleale mundupu kelepu Krais molemúna pupu wasie molombulundu na numanu sipu moliiu. Aku tindu lem aima kapula. ²⁴Akiliinga-pe kulundu lem na-ni eni nambi-sipu manda liipu tapunjumbuye? Penga eni nambulka tingínje? Aku-sipu nimbu piliipu kene ma-koleana we mulundu lem aima kapulako. ²⁵‘Na-ni eni liipu tapunjumbu kene eni Krais-nga yambuma molku konjuku ‘yu sika’ niku tondulu munduku piliiku numanu siku mulungí.’ nimbu piliipu kene ‘Na eni-kene wasie ma-koleana sika molomulú.’ nimbu tondulu mundupu piliiker. ²⁶‘Penga na eni mulungína alsupu yandu ombu wasie molomulú kene eni Krais Yesos-nga bili paka tonjuku mulungí.’ nimbu piliipu ‘Sika aku-sipu eni-kene alsupu molumbu.’ nimbu piliiker.

1:27-30 Pulu Yili-ni Pillipai-Yambuma Tapa Konjulimú

Akiliinga-pe ‘Mindili Nangi.’ Nilimúko, Ung Te

²⁷Akiliinga-pe na úndu lem kepe naa úndu lem kepe ulu te mólu. ‘We-yambuma-ni oliu kanuku kene ‘Sika Krais-nga yambuma molemele.’ niku piliangi.’ niku Krais-ni yu lumbili andúlima mulungí mele nimba sirim mele eni aku-siku molai. Aku-siku mulungí ulele olandupale. Penga aku-siku teku molangi ombu mongale-ni kanundu lem mola eni teku molemele mele temani te ka-lkuna molupu kene piliindu lem ‘Eni numanu tiluna pupili tondulu munduku molku, ‘yambuma [Pulu Yili-ni makó turum yi-nuim Krais Yesos-ni yambumanga nimba tinjirimeliinga molku kunjingí mele] ‘Sika’ niku tondulu munduku piliangi.’ niku temani-kaiéle toku siku, ²⁸eninga ele-tu yambuma-ni ‘eni mini-wale mundangi.’ niku ulu mare telemele kene ‘Ulu te mólu.’ niku mini-wale naa munduku we angiliimili mele piliambu.’ nimbu moliiu. Eninga ele-túma-ni eni mini-wale naa munduku we angiliimili kene kanukuliinga ‘Eninga ele-túma eni mindili noku molku kis-singí akiliinga-pe eni Krais-nga yambuma mindili nolkemela kupulanum-na wendu oku, molku kunjingí kupulanum-na pungí.’ niku kanungí. Pulu Yili-ni eni tepa liipa, ele-túma topa mania mundumbaliinga aku-siku niku kanungí. ²⁹Pulu Yili-ni eni tepa konjupa kene ‘Krais yu sika. Yu mendepulu manda.’ niku tondulu

munduku piliangi.’ nilimú. ‘Krais-nga bili ola pípili nilimele akiliinga mindili nangi.’ nilimúko. [Akiliinga ele-tu yambuma-ni aku-siku niku kanungí.] ³⁰Ui na [‘Yesos Krais yu sika.’] nimbu tondulu mundupu piliirindeliinga ele-túma-ni na toku mania mundungí tiring kene tondulu mundupu molupu mindili nurundu mele eni Krais-nga yambuma-ni kanuring, pe ekupu aku-sipu moliu mele piliilimiliko. Ekupu eni mindili nolemele mele tilu-sipako.

2:1-5 Oliu Numanu Tiluna Pupili Molupu Yambu Lupama Tepu Konjamili Ung Te

2 ¹Eni Krais-kene wasie tapú-toku molemeláliinga eni toembu toku molku, yu-ni numanu monjulemú ulele-ni eni kundupa lipili molku, eni-enini Minéle-ni anju-yandu kapula tapú-toku molku, yambu lupama numanu monjuku kondul kolku, aku-siku mulúngi lem ²na ‘Numanu auli-tepa sipa mulupili.’ niku eni numanu tiluele pípili molku, eni-enini anju-yandu numanu monjuku molku, eninga numanu tiluna pupili molku, méle lupa-lupama eni-lupa-lupa naa numanu monjuku molai. ³Eni ‘Na yambu-auli te molambu. Nanga bili ola mulupili.’ niku naa molai. ‘Na kamakale moliu. Nanga bili aima ola-kilia molemú.’ niku piliiku kara puku naa molai. Eni mulungí mele i-sipa: ‘Yambuma auli mele molemele, na mania mele moliu.’ niku aku-siku anju-yandu piliiku molai. ⁴Eni-enini lupa-lupa numanale-ni piliiku tingí mele mendepulu piliiku naa molai. Eninga yambuma-ni ‘Teamili.’ ningí mele mola buni pembama kepe piliiku [liiku tapunjuku] molai. ⁵Eni Krais Yesos mele aku-siku molai.

2:5-11 Krais Yesos Yu-Yunu ‘We-Yi Te Molupu Yi-Korupa Te Mele Molambu.’ Nimba Aku-Sipa Mulurumeliinga Pulu Yili-ni Yu Liipa Aima Ola-Kilia Munjurum Temanele (2:1-5 wasie)

Krais Yesos piliipa tepa mulurum mele eni aku-siku piliiku teku mulúngi lem aima kapula. ⁶Krais Yesos yu tirimele i-sipa mele:

Yu Pulu Yili mulurum mele mulurum akiliinga-pe
‘Pulu Yili moliu mele kamu molambu.’
ni naa nirim.

⁷Yu Pulu Yili mulurum mele mundupa kelepa
‘Kongun tinjili kendemande-yi te molambu.’ nimba
yu oliu molemulu mele au talupa mulurum.
Yu mana-yi te miringele mulurum.

⁸Yu mana-yi te mulurum kanuring kanu-kene
‘Na we-yi te molambu.’ nimba molupa,
Pulu Yili-ni “Ti.” nirim uluma pali
piliipa liipa tirim.

“Nu kolani, unji-perana [toku] ku toku panjangi.”

nirim ungele kepe mundupa naa kelepa
piliipa liipa yu kulurum.

⁹ Penga [yu Pulu Yili-nga ungma pali
piliipa liipa tirimeliinga]
Pulu Yili-ni yu aima olandupa liipa monjupa,
bi te we-bima pali topa mania mundupa
aima olandupa molemú bili sirim.

¹⁰ ‘Yesos-nga bili piliiku kene
mulú-koleana sukundu molemele yambuma kene
mana molemele yambuma kene
mana-mania pelemelé yambuma kene
enini pali yunga bili paka tonjuku
‘Yu yi-auliele mulupili,
oliu mandupa molamili.’ niku
[yunga kumbi-kerina] koporungu languku,

¹¹ Lapa Pulu Yili bi paka tunjingindu
“Yesos Krai yu Auliele.” niangi.’ nimba
Pulu Yili-ni Yesos yu bi kanili sirim.

2:12-18 Oliu Yambumanga Pa Tinjílma Molamili Ung Te

¹² Nanga pulu lelemú yambuma, Krai Yesos-ni aku tirim mele piliiku
kene nanga ungma ui taki-taki piliiku teng panjiku tiring mele ekupu
kepe teng panjiku teai. Na eni-kene molupu “Teai.” nirindu kene piliiku
liiku tiring mele ekupu kepe na eni-kene naa moliu kene na-ni “Teai.”
niliu mele liiku ai siku piliiku liiku teku molai. Pulu Yili-ni eni tepa liipa
mindili nolkemela kupulanum-na wendu liirimeliinga yu-kene wasie
kapula-kapula molemele mele ‘Aku-sipu we molamili. Aku-sipu molomulú
mele méle te-ni pipi simbanje.’ niku [Pulu Yili-nga kumbi-kerina] mundu-
mong teku mini-wale munduku ‘Pulu Yili-ni “We simbu.” nirim mélema
aima liamili.’ niku akuma liingí kongunale mindili siku teku molai.
¹³ [Oliu piliilimulu,] Pulu Yili eni-kene molupa, yu-ni ‘Teku mulungí kene
kai.’ nimba numanale-ni piliilimú mele ‘Teangi.’ nimba tonduluma sipa
liipa tapunjupa, ‘Aku-siku mele tingíndu waka kolai.’ nilimú akiliinga
aku-siku teku molai.

¹⁴⁻¹⁶ ‘Pulu Yili-ni kot-na oliu “Teku kis-siringeliinga mindili nangi.”
nimbá ulu te naa pípili, yambu kake tílma mindi nimba kanupili.
Ekupu yambu ulu kaíma munduku kelku ulu kalaru mulúlima kene
ulu-pulu-kísima mindi telemele yambuma-kene wasie molupu yunga
kangambulama sumbi-sipu molupu yu-ni oliu kanupa ulu kalaru mululi
uluma nimba naa kanupa ‘yambu sumbi-nílma mindi molemele’
nimba kanupili.’ niku kene eni ulu telemelema pali tingíndu ung pulele
tombulku naa niku táka-niku teai. ‘Yambu kis kanuma kona mululi ulele

pelemú ungele piliiku liangi.’ niku, niku silimeláliinga ma-koleana yambu kanuma molemelena tepi-llam mele molku pa tenjilimele. Aku tingí kene Krai-snga enale wendu ombá kene eni kanupu kene ‘Na [Poll]-ni eni-kene mindili sipu kongun teliuma we naa teliu. Nanga ung tondulu mundupu niliuma mania naa pumu.’ nimbu kanupu kene na aima numanu sipu molumbu. ¹⁷Juda-yambuma-ni Pulu Yili popu toku mélema kalku siku kene, mingi te no-waen molemále liiku Pulu Yili-nga kumbi-kerina kamu onde leku munduku silimele mele eni ‘Yu sika.’ niku tondulu munduku piliilimili ulele kene yunga kongunale tinjingíndu yu popu toku mélema kalku silimele mele, akiliinga-ola-kilia na [Poll] ‘kolambu.’ niku tungí kene nanga memale no-waen mele onde lepa omba pumbanje. Aku lem na numanu sipu, eni-kene wasie aima numanu siliu. ¹⁸[Na-kene aku-sipa wendu um lem na eni-kene numanu simbu,] akiliinga eni kepe numanu siku na-kene wasie aima numanu silimele lem kapulako.

**2:19-30 Poll-ni (19-24) ‘Timoti Kene (25-30) Epapodaitas Kene
“Kolea-Auli Pillipai Pale.” Nimbú Teker.’ Nirim Ungele**

¹⁹Auli Yesos-ni “E.” nim lem na-ni nondupa “Timoti eni molemelena upili.” nimbú. “Yu kelepa yandu omba kene eni molemele mele na temani topa simba mele piliimbu kene na numanu kaí pemba.” nimbu kene “Aku teambu.” nimbu moliu. ²⁰Timoti na-kene tapú-topa molupa ‘Eni molku konjangi liipu tapunjambu.’ nimba molemú mele yambu te-lupa aku-sipa naa molemú. ²¹We-yambuma pali ‘Yesos Krai liipu tapunjupu yunga kongunale teamili.’ naa niku eninga mélema mindi numanu kimbu-siku piliiku molemele. ²²Akiliinga-pe Timoti tepa konjulimú mele eni piliilimili. Kang te-ni yunga lapale liipa tapunjupa nokulemú mele yu-kene olsu temani-kaiéliinga kongunale wasie tapú-topulu telembulu. ²³Akiliinga, [‘Eni molemelena yu upili.’ nimbu liipu mundumbu teker.] ‘Opali talú na-kene nambulka ulu te wendu ombánje.’ nimbu nokokur. Penga piliipu kene, “Yu eni molemelena upili.” nimbu sumbi-sipu liipu mundumbu. ²⁴‘Na kepe Auliele-ni na liipa tapunjumba kene nondupa eni ombu kanombu.’ nimbu tondulu mundupu piliiker.

²⁵Akiliinga-pe ekupu isili-ui eni ‘Na liipa tapunjupa nukupili.’ niku liiku munduring yi Epapodaitas ‘Eni molemelena alsupa upili aima liipu mundumbu.’ nimbu piliiker. Yu oliunga anginele, na-kene wasie tapú-topulu kongun tepulu, ‘temani-kaiéle mania naa pupili.’ nimbulu wasie ele telembulu yili. ²⁶‘Eni alsupu kanambuka.’ nimba molupa kene, yu kuru turum piliiringeliinga yu numanu buni tipili molemúko. ²⁷[Epapodaitas] yu aima sika kuru turum, yu nondupa kamu kulurum. [Kamu kolka] akiliinga-pe Pulu Yili-ni yu kondu kolupa ‘Kona pupili.’ nirim. Pulu Yili-ni yu-mindi kondu naa kulurum. ‘[Yu kolumba kene] na-kene buni olandupa-olandupa ombá.’ nimba piliipaliinga na kepe kondu

kolupa yu tepa kona liirim. ²⁸Akiliinga, ‘Eni yu alsuku kanuku kene [‘Kuru pora nirim.’ niku] numanu sangi. Na numanu buni auli-tepa naa-ko tipili akiliinga “Eni molemelena yu upili.” nimbú kene aima kapula.’ nimbu tondulu mundupu piliipu molkur. ²⁹⁻³⁰Akiliinga, [Epapodaitas] yu ombá kene numanu siku ‘Papu okonu.’ niai. Yu-yunu buni te wendu ombá mele numanale-ni naa piliipa, yu-ni Krais-nga kongunale mindi piliipa tepa molupa kene kolumba tepa, eni ‘Na liipa tapunjupili.’ niku kongun siringele ‘tepu molambu.’ nimba yu kuru turum kene kepe piliipa-kelepa we-kongun tirim akiliinga ‘Yu wasie Auliele-nga yambuma molemulu.’ niku ‘Angke’ niku numanu siku “Papu okonu. Wasie tapú-topu molamili.” niku, yu molemú mele molemele yambuma liiku ai siku eninga bima paka tonjai.

**3:1-11 ‘Krais Sika’ Nilimele Yambuma Mindi Aima Yambu Sumbi-
Nílima Molemele. Kupulanum Te Lupa Naa Lelemú Ung Te**

3 ¹Nanga angmene, pepá ili topu pora simbundu i-sipu niker: Eni Auliele-kene [tapú-toku molemeláliinga] numanu siku molai.

Ui pepá te topu [lip-lipi topu] nirindu mele alsupu pepá tombu kene enembu naa kolumbu. Aku tembu kene eni liipa tapunjumba [akiliinga alsupu niambu]:

²Yi owa-takara mele molemelema kanuku kongnjuku molai. Yi kanuma eni teku kis-singí yima, kangiele kopsiku teku kis-silimele yima. ³Oliu Krais-nga yambuma mindi aima sika kangi kupsili Isrel-yambuma molemulu. Oliu Pulu Yili-nga Minéle-ni liipa tapunjilimáliinga Pulu Yili popu tolemulu yambuma molemulu. Krais Yesos-nga bili mindi paka tonjupu, ‘kangikundu ulu te telemele akili oliu naa liipa tapunjupa tepa naa liilimú.’ nimbu piliilimulu yambuma molemulu. ⁴Kangikundu uluma-ni manda liipa tapunjupa tepa liilkanje ‘Na Pulu Yili-ni ulu te naa temba. Molupu konjumbu.’ nimbu tondulu mundupu piliipu pipili naa kolka.

Yambu mare-ni ‘Kangikundu ulu te telemuláliinga sika kapula molomulú.’ niku tondulu munduku piliilimili lem na-ni kepe aku-sipu manda ‘Sika’ nimbu auli-tepu tondulu mundupu piliimbu. ⁵Ama-ni na mirim kene ena angere yupuku-guli omba purum kene engkaki-sipaliinga nanga kangiele kupsiring. Na Isrel-yi te-ko, Isrele-ni mirim yi Benjamin-ni kalupa liirim yi te; ama tatasele Ipuru-yambusele, na Ipuru-kangaleko. Na Perisi yi te molupu Perisi yima-ni Pulu Yili-nga [“Teai!” nimba “Naa teai!” nirim] ung-manima piliiku tondulu munduku telemele mele aku-sipu piliipu aima tirindu. ⁶‘Pulu Yili-nga ungele tondulu mundupu piliipu tepu, yu aima liipu tapunjambu.’ nimbu Krais-nga yambu-talapele tepu kis-sipu mindili sirindu. [Na Krais-nga yili naa molupu kene] Pulu Yili-ni “Teai.” nirim ung-manima pali aima mimi-sipu piliipu liipu tirindeliinga ‘Na-ni ulu te lawa tekunu, teku kis-sikenu.’ niku aima naa kanuring.

[Kangikundu aku-sipu tepu mulurundeliinga kangikundu telemele mele ulu te liipa tapunjupa tepa liilkanje na aima sika liipa tapunjupa tepa liilka.]

⁷Akiliinga-pe ekupu Krai-nga yili molupu yu lumbili pupu kongun tenjimbundu [Krais na mulurunduna naa upili] ui molupu tirindu mele kene [aima olandupa liipa tapunjupa tepa liilka uluma] ‘Tondulu te naa pelemú. Ulu te mólu. [Aku-sipu tepu mulurundu uluma Pulu Yili-ni kanupa kaí piliimba ulu te naa pelemú.]’ nimbu piliiliu. ⁸⁻⁹Na-ni Juda-yambumanga ulu-pulumandu mindi naa niker. ‘Krais Yesos nanga Auliele aima tapú-topulu piliipulu molembulu ulu akili aima kaí.’ nimbu we-mélema kene uluma waka naa kolupu ‘ulu te mólu’ nimbu mundupu kelepu yu-mindi lumbili puliu. ‘Krais mindi ambulupu yunga ungma tondulu mundupu piliipu liipu tepu, yu-kene tapú-topulu molambili.’ nimbu ‘we-uluma langi purupa lkupandi tolemú kene toku mundulimele mélema mele lelemú.’ nimbu piliipu moliu. Ekupu na-ni ‘Ung-manima piliipu liipu tirindeliinga na Pulu Yili-ni ‘na yi sumbi-niliele.’ nimba kanolemú.’ nimbu naa piliiliu. [‘Na yi sumbi-niliele molambu.’ nimbu kupulanum te-lupa puliu.] ‘Krais [kene yu-ni ‘nanga’ nimba tinjirimele kene] sika.’ nimbu tondulu mundupu piliiliu akili mindi yi sumbi-niliele moliu kupulanumele akisinjilimú. ‘Krais sika’ niku tondulu munduku piliilimili yambuma mindi Pulu Yili-ni ‘yambu sumbi-nílima’ nimba kanolemú. ¹⁰‘Na Krais molemú mele aima piliipu, yu-kene aima tapú-topulu kapula-kapula molambili.’ nimbu piliiker. ‘Krais kolupa lomburupa ola molupa kene tondulu te liirim tondulu akili-ni na molupu tembu mele aima liipa tapunjupili. Yu kolumbandu mindili nurum mele na yu-kene wasie tapú-topu mindili nambu. Kolumbandu numanale-ni piliipa mulurum mele na aku-sipu molambu. ¹¹Pe kamu kolumbu kene yu-ni na “Lomburukunu ola mului.” aima nipili.’ nimbu piliiker.

3:12–4:1 Poll-ni Nimba Mele: “Yambuma Méle Te Liingíndu Kir-Kiri Liiku Lkisiku Pulimelé Mele Na Aku-Sipu Méle Te Liimbundu Tondulu Mundupu Lkisipu Puliu.” Nirim Ung Te

¹²Akiliinga-pe ‘Na i-sipu i-sipu molambu.’ niker akili ‘ui aku-sipu molkur.’ nimbu kene naa niker. ‘Yi aima kaí ulu-pulu-kis naa píliele moliu.’ naa-ko niker. Krais-ni na ‘molupu konjambu.’ nimba na ambulurumeliinga ‘na aku-sipu ulu akili aima ambolambu.’ nimbu kongun tondulu mundupu tepu moliu. ¹³⁻¹⁴Angmene, ‘Ulu akili ui ambulupu moliu.’ nimbu naa piliiker. Akiliinga-pe ulu te sika tepu moliu, akili i-sipa mele: Yambuma-ni méle te singí kene liingíndu makó tolemele oena ‘Na ui kumbi-lepu lkisipu pupu liambuka.’ niku kir-kiri liiku lkisilimili mele na aku-sipu ‘Krais Yesos-ni oliunga nimba tinjirimeliinga Pulu Yili-ni ‘na kona molku konjukunu mindi pani ui.’ nirim ulele aima

liambu.’ nimbu na buni sipa ambululemú mélema wendu-wendu liipu mundupu kelepu, múlu naa liipu we-méle lupama numanale-ni naa piliipu oe turum oena pumbundu tondulu mundupu lkisiliu.

¹⁵Oliu Krais-nga yambu piliipa kungnjuli molemuluma pali aku-sipu nimbu piliipu mulúmulu lem kapula. Mola eninga yambu mare-ni i niker mele ‘Sika nikem.’ niku naa piliiku numanale-ni lupa niku pilíngi lem eni numanale-ni ung-sikema piliingí mele Pulu Yili-ni liipa sumbi sinjimba. ¹⁶Akiliinga-pe ‘ulu kaíma teamili.’ isili-ui nimbu tepu molemulu mele mundupu naa kelepu aima kamu aku-sipu tondulu mundupu tepu molamili.

¹⁷Angmene, eni pali na-ni telu mele manda leku teku molai. Oliu tepu molemulu mele mimi-siku manda leku teku molemele yambuma mimi-siku kanuku molai. ¹⁸Ui ena pulele na-ni enindu nimbu mele: “Yambu pulele Krais kulurum unji-perale kene ele-túma molemele. [Yambu kanuma-ni teku kis-silimele uluma-ni Krais unji-perana oliunga nimba kulunjurum tondulale ‘ulu te naa telemú.’ nilimele.]” nimbu, nimbu sirindu akili ekupu alsupu kola tepu eni nimbu siker. ¹⁹Enini ‘kangikundu uluma eninga pulu yili mele’ niku piliilimiláliinga taki-taki molku kis-siku mindi puli kolea-kísina pungí. Enini pipili kolkemela uluma kape niku ‘ulu kaíma’ niku, mana-mélema mindi numanu kimbu-siku molemele. ²⁰Akiliinga-pe ‘oliu mulú-koleana yambuma molemulu. Oliu Tapa Liipa Mindili Nolkumula Kupulanum-na Wendu Lilimú Yi, akili Auli Yesos Krais, yu kolea akili mundupa kelepa ombá.’ nimbu numanu sipu nokupu molemulu. ²¹Yi kanili [omba oliu liipa kene,] yunga tondulu pelemále-ni yu mélema pali topa mania mundupa yu yi-auliele molumba tondulu akili-ni oliunga kangi kísima alowa tenjipa yunga kangiele aima kaf olandupa pulimú akili mele oliu kangima simba.

4 ¹Akiliinga, nanga angmene, na eni numanu monjupu ‘Aima eni kanambuka!’ nimbu kondu kolupu molu yambuma, na eni kene kongunale tirindeliinga eni nanga méle kaluli namba kaiéle molemeláliinga numanu sipu molu yambuma, nanga pulu lelemú yambu numanu monjuliuma, Auli Krais-ni aku-sipa eni-kene manda tembaliinga piliikuliinga eni Auliele munduku naa kelku tondulu munduku ambolku molai.

4:2-9 Poll-ni Pillipai-Yambuma Ung-Mani Simbandu (4:2-3) “Eni Numanu Tiluna Pupili Molku (4:4-7) Auliele-Kene Numanu Siku (4:8-9) Ulu-Sikama Kene Ulu-Kaíma Kene Mindi Numanale-ni Piliiku Molai.” Nirim Ung Te

²Ambu Yodia kene Sindike-sele, Auliele-nga yambuma ‘Molai.’ nimba pelemú ung-manale mele else aku-sikulu Auliele-nga ambusele molembeláliinga ‘numanu tiluna pupili molangli.’ nimbu else aima mawa teker. ³Yi Siskos, ‘[nunga bilanga pulele piliikunu kene] tapú-topulu wasie

kongun telembulu sikale nu-ni ambusele ['Kapula-kapula molangli.' nikunu] liiku tapunjani.' nimbu mawa teker. 'Yambuma-ni temani-kaiéle piliangi.' nikulu else na-kene wasie tapú-topu kongun mindili sipu tepu mulurumulaliinga aku ti. Yi Killemen kepe yambu mare wasie tapú-topu andupu kongun tirimuluko, yambu akumanga bima kona molku mindi pungí yambumanga bima molemú bukna molemú.

⁴[Eni Pillipai-yambuma,] Auliele-kene tapú-toku molemele akiliinga taki-taki numanu siku molai. Alsupu niker. Numanu siku molai. ⁵Auliele eni molemelena nondupa ombá tekemaliinga eni 'Yambuma-ni teku kis-singí kene enini lkisipu ung-mura sipu tondulu mundupu mani naa sipu, yambuma táka-nimbu liipu tapunjupu molemulu mele yambuma-ni pali kanangi.' niku aku-siku teku molai. ⁶Méle tiluri kepe eni keli toku mini-wale naa mundayo. Eninga mélema kene uluma kene eninga numanuna buni pelemúma pali Pulu Yili-kene popu toku niku para siku, yu-kene ung niku mele mawa tekuliinga yu-kene "Angke" niku, aku-siku teku molai. ⁷Aku tingí kene Pulu Yili-ni eni numanu waengu nili ulele silimú, kanili yambuma-ni piliiku pulele bi manda naa silimele, waengu nili kanili-ni Krai Yesos kene tapú-toku molangi eninga numanuma nokumba.

⁸Ung te kamu niambu. Angmene, ulu aima kaí olakundu, yambuma-ni kanuku kene numanu siku kape nilimele aku-sipa uluma mindi numanu kimbu-siku piliiku molai.

Ulu-sikama kene,
yambuma-ni kanuku kaí piliilimili ulu sumbi-nílma kene,
ulu kalaru naa mululi uluma kene,
yambuma-ni piliiku kaí piliilimili uluma kene,
kanuku "Teku konjukunu." nilimele uluma kene,
aku-sipa uluma mindi numanu kimbu-siku piliiku molai. ⁹Na-ni eni mani siliu piliiring mele kene, ulu teliuma piliiku kanolemele mele kene, ulu akuma eni taki-taki teku molai. Aku tingí kene 'Eni numanu waengu nipili táka-niku molangi.' nilimú Pulu Yili eni-kene molumba.

**4:10-20 Pillipai-Yambuma-ni Mélema We Siku Munduringeliinga
Poll-ni Numanu Sipa "Angke" Nirim Ungele**

¹⁰Na Auliele-nga yili molupu kene eni na kondu kolku liiku tapunjuring mele talku alsuku tiringeliinga aima numanu siker. Ui sika, 'Liipu tapunjamili.' niringko akiliinga-pe liiku tapunjungí kupulanum te naa lirim. ¹¹Na mélema mólu tokum-na naa niker. Ulu lupa-lupa kis kaíma na-kene wendu olemú kene 'Ulu te mólu. Ulu akuma kapulako.' nimbu numanu kimbu-sipu piliipu naa moliu. ¹²Na ena mare méle mólu tolemú mele kepe, ena mare méle pulele ambololiu mele kepe piliipu moliu. [Akiliinga-pe] na langi pulele lelemú enama kepe engle lelemú enama

kepe, mélema mólu tolemú kene kepe méle pulele nosiliu kene kepe, ulu kis kaí aku-sipama pali na-kene wendu olemú kene ‘Ulu te mólu.’ nimbu numanu pulele liipu naa munduliu ulu-pulele na piliiliu. ¹³ [Krais-ni] na tondulu silimú tondulu akili-ni na uluma pali kapula telu.

¹⁴ Akili sika akiliinga-pe eni na-kene tapú-topu nanga bunima talku miring akili kaí. ¹⁵ Eni Pillipai-yambuma-ni piliilimili, na-ni ui pulu monjupu temani-kaiéle topu silsiliipu andupu kene eni muluringna ombu topu sirindu piliiring kene penga eninga kolea Masedonia propinj mundupu kelepu kolea lupa marenga purundu kene eni mindi na liiku tapunjuku ku-moni mare siku munduring-na liirindu. Krais-nga yambu-talape lupamanga talape tilu kepe naa siring. ¹⁶ [Kolea Masedonia propinj ui mundupu naa kelepu] kolea-auli Tesallonaika pupu mulurundu kene kepe ‘Na méle te mólu naa tupili.’ niku ena mare eni Pillipai-yambuma-ni liiku tapunjuku mélema siku munduringko. ¹⁷ ‘Na mélema we sangi.’ nimbu mawa tepu naa niker. ‘Na liiku tapunjuku mélema we singéliinga [Pulu Yili-ni] eni méle kaíma olandupa simba liingí, aku-kene na numanu simbu.’ nimbu aku-sipu niker. ¹⁸ Akiliinga, mélema pali síngeliinga pepále i topu siker. Mélema siring-na liirindu akuma na mólu turum mélemanga olandupama siring-na liirindu. Ekupu eni méle siku munduring mélema Epapodaitas-ni menjipa urum-na liirindeliinga na méle aima pulele nosiliu. Méle akuma síngi, oliu Pulu Yili popu topu méle kalupu silimuluma Pulu Yili-ni murele piliipa kaí piliipa liilimú mele aku-sipa méle kanuma popu topa kaluli mélema mele yu-ni kanupa kaí piliilimú. ¹⁹ Krais Yesos-ni eninga nimba tinjirim, yunga yambuma molemeláliinga, nanga Pulu Yili-ni méle lupa-lupa kaí pulele nosilimú mélemanga mare ‘eni méle mólu tolemúma pali nosangi.’ nimba simba.

²⁰ Taki-taki oliunga Lapa Pulu Yili-nga bili paka tonjupu yu kape nimbu mololsiliipu mindi pamili. Sika aku-sipu teamili.

4:21-23 Poll-ni Pepále Topa Pora Simbandu “Eni Molku Konjai.” Nirim Ungma

²¹ Eni Krais Yesos-nga yambuma pali na-ni “Eni kapula molemeleye?” niker. Na-kene wasie molemulu anginipilima-ni kepe “Eni kapula molemeleye?” nikimiliko. ²² Pulu Yili-nga yambuma pali, Rom-Gapman-Yi Aima Auli Kumbina Sisale-nga lkuna pelemelé yambuma kene wasie, enini “Eni kapula molemeleye?” nikimiliko.

²³ Auli Yesos-Krais-ni eninga minima kene wasie we kondu kolupa mulupili molai. Aku-sipa tipili.

[Aku manda niker.]